

„A SZEGÉNYSÉG ÉS A TÁRSADALOMVÉDELMI RENDSZER”

Cornelia Mihaela Teşliuc, Lucian Pop, Emil Teşliuc (2002)
Sărăcia și sistemul de protecție socială, Iași: Polirom – recenzio

Gál-Borus László

A piacgazdaságra való áttérés · Románia lakosságának élet-színvonalára és életmódjára nézve alapvető és ellentmondásos változásokat idézett elő (Zamfir, 1994; 2001, Péter, 2003). Egyrészt a fizetések és bérek mellett többféle jövedelemforrás vált elérhetővé, mint például a másodlagos tevékenységek, az újonnan létrejövő vállalkozások. Ennek következtében a lakosság egy – kisebb – része az 1990 előttihez viszonyítva jóval magasabb jövedelemre tett szert, egyesek meg is gazdagodtak. Másrészt az ipari termelés drasztikus csökkenése a jövedelmek szintjének és elosztásának hirtelen megváltozásával a szegénység mértékének robbanásszerű növekedéséhez vezetett. Az elszegényedés folyamatában Zamfir három faktor szerepét emeli ki: a.) jövedelmek vásárlóerejének csökkenése, mely egyaránt érintette a fizetéseket és a nyugdíjakat, valamint a munkahely elvesztése miatti jelentős jövedelemcsökkenés; b.) a jövedelmek közötti különbségek gyors növekedése, ami által megnöttek a társadalmi egyenlőtlenségek c.) a szociális juttatások csökkenése (Zamfir, 1994:10-11). Mindhárom tényező nagymértékben sújtotta a társadalom azon rétegeit, akik már a rendszerváltás pillanatában valamilyen szempontból (etnikum, nem, foglalkozás, életkor) hátrányos helyzetűek voltak, s ez által még hátrányosabb pozícióba kerültek: szegények, marginalizáltak, depriváltak lettek. A szemlézett könyvben a szerzők a romániai társadalomvédelem elemeit is bemutatva ezeket a csoportokat kívánják bemutatni. A szerzők kiindulópontja szerint a gazdasági növekedés és az életszínvonal között szoros kapcsolat van: a gazdasági növekedést elért országokban sikerült megszüntetni az „időszakos szegénységet” és az „állandó szegénységet” is sikerült csökkenteni, mivel a szociális kiadásokat erre fordították. A könyv fejezeteinek hangvételét végigkíséri ez a hipotézis.

A könyv öt fejezetre tagolódik. Első fejezetben az abszolút szegénység szempontjából kerül összehasonlításra egyfelől Csehország, Magyarország, Lengyelország, Szlovákia, másrészt Románia, Bulgária és a szovjet utódállamok. Míg az

előbbi országokban az abszolút szegénység problémája mérseklődött, az utóbbiak esetében az abszolút szegénység általánosan elterjedt probléma – vélik. A regionális összehasonlítás után a tanulmány kitér a romániai helyzetre, és adatokra támaszkodva kimutatja, hogy milyen méreteket öltött az utóbbi évtizedben a szegénység. A második fejezet a szegénység statikus modelljét mutatja be a háztartások fogyasztására alapozva az egész (szegény)népességet illetően, ezen kívül kitér a (szegény)népesség legszámosabb kategóriáira: az alkalmazottakra és a nyugdíjasokra. A harmadik fejezet a szegénység dinamikáját elemzi, meghatározva azokat a csoportokat, akiknek helyzete javult vagy romlott az utóbbi tíz évben. A szegénység két kategóriáját különböztetik meg: az időszakos és az állandó szegénységet, melyek felszámolása is különböző megoldást igényel. Az időszakos szegénység a gazdasági növekedéssel csökken, az állandó szegénység megszüntetéséhez szociális programokra van szükség. A negyedik fejezetben a szociális intézkedések hatékonyságát elemzik ki. Az ötödik fejezetben a következtetéseket foglalják össze.

A régió országaival való összehasonlítás során a szerzők arra a megállapításra jutottak, hogy a közép-kelet-európai országok között Romániában a legmagasabb a szegénységi ráta, azonban a fogyasztási hiány valamennyi országban hasonló. A jövedelmek egyenlőtlenségének szempontjából is hasonló a helyzet, csupán Szlovákia és Szlovénia esetében kisebbek. Azt, hogy a régió országaiban a szegénységráta Románia esetében a legmagasabb, három tényezővel magyarázzák. Egyrészt az átmenetet megelőző időszak örökségével. 1989-ben az egy főre eső jövedelem Románia esetében volt a legkisebb. Másrészt a tíz év átmenet során 1993-ig valamennyi országban drasztikusan visszaesett a termelés, ami az életszínvonal csökkenéséhez is vezetett, de Romániában 1997-ben is tapasztalható volt egy hanyatlás. És végül az egyenlőtlenségek növekedésének üteme is Románia esetében volt a leggyorsabb. Az országon belüli elemzés során abból indulnak ki, hogy az átmenet évtized-

ének első felében a szegénység mellékes jelenség volt. A fokozatos reformok, a politikai határozatlanság nagyon költségesnek bizonyult, 1998-ra a bruttó nemzeti termék az 1989-es 76 százalékra esett vissza. Ezzel szoros összefüggésben, a szegények 1989-ben egymillióra becsült száma 1998-ban nyolcmillióra emelkedett, amiből több mint kétmillió élt abszolút szegénységben. Abszolút szegénynek azt tekintik, akinek a havi fogyasztása az egy felnőttre eső átlagos havi fogyasztása 40 százalék alatt van. Habár a szerzők ezt a meghatározást az abszolút szegénység megállapítására használják, jellegét tekintve ez is egy relatív mutató. A romániai szegénység nem mély, vagyis a többség alig valamivel van a szegénységi küszöb alatt, ennek következtében nagyon függ a bruttó nemzeti termék alakulásától.

A szegénységnek leginkább kitett háztartások szocio-demográfiai, gazdasági és regionális szempontok alapján is körülhatárolhatóak. Nő a szegény háztartásokba kerülés esélye, ha a családfő nő, fiatal és a roma etnikumhoz tartozik. Minél több erőforrással rendelkezik egy háztartás – munkaerő, föld, tartós fogyasztási cikkek, ház –, annál kevesebb az esélye arra, hogy szegény legyen. Végül meg kell említeni a szegénység régiók szerinti helyzetét is. Nagyobb a valószínűsége, hogy egy háztartás szegény legyen, ha rurális településen az ország észak-keleti, déli vagy dél-keleti részén fekszik.

Az életszínvonalat és a jólétet befolyásoló tényezőket kvantifikálták és választ kerestek arra a kérdésre, hogy miért szegények a szegények. A latens makrogazdasági tényezőket figyelmen kívül hagyva mikrogazdasági adatokat elemeztek. Felépítettek egy modellt, a szegénységgel járó tényezők azonosítására és abból a célból, hogy megtalálják azokat az intézkedéseket, amelyek hozzájárulnak a szegénység megszüntetéséhez. Egy háztartásban a fogyasztást meghatározza a rendelkezésükre álló erőforrások minősége és mennyisége. A szerzők három csoportba sorolják a lehetséges erőforrásokat: emberi tőke, anyagi javak és regionális változók. Az emberi tőke mérésére az iskolázottságot, a szakmai tapasztalatot, a foglalkozási ágazatot és a foglalkozást használták. Ezek növekedésével nő a fogyasztás is Tešliuc-ék szerint. A második változócsoporthoz a háztartás rendelkezésére álló anyagi erőforrásokat mérik. Ezek részét képezi a család rendelkezésére álló földterület, állatok száma, megtakarítások. Területi szempontból figyelembe kell venni a régiókat (az ország nyolc régióra van felosztva) valamint a település típusát (urbánus-rurális). Az AIG (Ancheta Integrată în Gospodăria – Integrált Háztartás-Vizsgálat) 1998-as adatait elemezve arra a következtetésre jutottak, hogy az iskolázottság befolyásolja leginkább a háztartások fogyasztási szintjét, majd ezt követi az anyagi javakkal való ellátottság szintje és a családban az eltérő foglalkozással rendelkezők száma. A szerzők kiemelik és részletesen bemutatnak két társadalmi csoportot, ahol a családfő alkalmazott vagy nyugdíjas, mivel a szegénység körében ezen csoportok aránya a legnagyobb. Azonban úgy tűnik, hogy eltekintenek attól a tényről, hogy a társadalom egészében is ezek a háztartások vannak jelen legnagyobb arányban. Azok a háztartások, ahol a családfő a mezőgazdaságban vagy a tanügyben alkalmazott, inkább kitett a szegénység veszélyének, mint azok, ahol a családfő az energetikai- vagy a kitermelőiparban dolgozik. Azon háztartások esetében, ahol a családfő nyugdíjas a szegénység ellenében hat az, ha férfi a családfő, illetve az iskolázottság fo-

ka is fontos tényező esetükben. Arra a megállapításra jutottak, hogy a szegénységben élők kevesebb emberi és anyagi erőforrással rendelkeznek és képtelenek a reáljövedelmük csökkenésével járó helyzet kezelésére. Egyeseknek sikerül kilépni a szegénységből azáltal, hogy befektetnek az emberi tőkájukba. Azok esetében, akik a munkaerőpiacról kikerültek, a szegénység állandósulhat, ha nem létezik olyan szociális védőháló, ami ez ellen megvédené őket.

Elméletileg két tényező határozhatja meg, hogy egy egyén életszínvonala a szegénységi küszöb alá süllyedjen: a reáljövedelem hirtelen csökkenése valamint a rendelkezésére álló erőforrások szűkössége és ezek növekedési arányának rugalmatlansága. A reáljövedelem hirtelen csökkenése időszakos szegénységhez vezet, de ezek a családok többnyire külső beavatkozás nélkül is újra a szegénységi küszöb fölé tudnak kerülni. Azonban vannak olyan háztartások is, ahol a rendelkezésükre álló erőforrásokat képtelenek átcsoportosítani és így a folyamatos szegénység kategóriájába kerülnek. A kutatások eredményeit felhasználva, bemutatják a szegénység dinamikáját, elemezve a szegénységbe való be- és kilépést. Az AIG 1995-1997 közötti adatain vizsgálva a szegénység dinamikáját, arra a következtetésre jutnak, hogy nagyobb arányban az ideiglenes szegénység a jellemző. Azok a szegény háztartások, ahol a családfő alkalmazott vagy nyugdíjas, hamarabb ki tudnak lépni a szegénységből, mint azok, ahol munkanélküli, mezőgazdasági dolgozó vagy önálló vállalkozó. Az állandó szegénység kategóriájába tartozóknak tekintik azokat, akik nem rendelkeznek olyan erőforrásokkal, amelyek lehetővé tennék a szegénységből való kikerülést. Ezen az alapon a munkaképtelenek, az idősek és a sokgyermekes családok kerülnek ez utóbbi kategóriába. Az így meghatározott állandó szegények a szegények 28 százalékát tették ki 1995 és 1996-ban. Ez a szempont a szociálpolitika számára közvetlenül is felhasználható, mivel azonosították azokat a csoportokat, amelyek meg tudnak birkózni az átmenet nehézségeivel és azokat, akiknek helyzete csak romlik az idő múlásával. Arra a megállapításra jutottak, hogy azok a háztartások, ahol a családfő alkalmazott, vagy nyugdíjas, hamarabb ki tudnak lépni a szegénységből, mint azok, ahol munkanélküli, földműves vagy önálló vállalkozó.

Elemzik a román szociálpolitikai rendszer hatékonyságát (főként a pénzbeli juttatások és segélyek szempontjából) a szegények megsegítésében. Azokra a kérdésekre keresték a választ, hogy mennyire csökken a szegénység mértéke a szociális intézkedések következtében, vajon ezek a programok minden szegényhez eljutnak-e és hogy a pénzalapok azokhoz jutnak-e, akiknek szüksége van rá? Arra a következtetésre jutottak, hogy általában a pénzbeli juttatások és segélyek a felére csökkentik a szegénység mélységmutatóját. A szegénység leküzdésére irányuló programok többsége eléri célját, eljut az érintettekhez. Azonban a legtöbb program esetében olyan kiválasztási kritériumokat alkalmaznak – munkanélküliség illetve jövedelem-kiesés, betegség, gyermeknevelés vagy fogyatékoság – amelyek a veszélyeztetetteknek egy nagyon szűk csoportját öleli fel. Egyedül a szociális segélyezési program rendelkezik átfogóbb jelleggel. Azonban ez a program pénzügyi küzdés és túl nagy teret enged a különböző értelmezési lehetőségeknek a gyakorlatba ültetés során. Ezek szerint a szegénység leküzdésére irányuló programok Romániában nem érnek el mindenkit,

akik szükségét szenvednek. Erre példaként azt az adatot hozzák fel, hogy azon szegény háztartások aránya, amelyek nem részesülnek semmiféle segélyben nagyobb, mint a nem-szegény háztartások aránya. Figyelembe véve az állami költségvetés szűkösségét, azt javasolják, hogy a társadalmi segélyezési rendszert úgy alakítsák át, hogy az csak az extrém szegénység felszámolására irányuljon.

Összegzésképpen: a tanulmány tehát három kérdés köré csoportosítva építi föl mondanivalóját a szegénység, egyenlőtlenség és a szociálpolitikai gyakorlat kapcsán. Elsőként azokat a tényezőket elemzi, amelyek segítségével a szegényeket a szegénységből ki lehet emelni. Másodsorban megállapítja a szegénység mértékét, kiemeli az időszakos szegénység nagy ará-

nyát, mely a társadalomra teherként hárul, viszont csökkenni fog, ha a gazdasági növekedés beindul. Végül a tanulmány értékeli a szegénység leküzdésére irányuló védőrendszer hatékonyságát. A szerzők megoldásokat is kínálnak az általuk megfogalmazott problémákra, melyet négy pontba foglalhatunk össze: a.) a strukturális átalakítás és makrostabilitás megteremtéséhez szükséges politikai reformok meghozatala, amelyek feltétlenül szükségesek a gazdasági fellendüléshez; b.) diszkriminációmentes piaci feltételek megteremtése és a szegények az oktatásban való részvételének a támogatása; c.) az emberi tőke fejlesztése, mint a szegénység leküzdésének egyik útja; d.) a szociális védőrendszer folyamatos bővítése.

KÖNYVÉSZET

Molnar, Maria (1999) Sărăcia și protecția socială (*Szegénység és társadalomvédelem*). București: Editura Fundației „România de Măine”

Péter László (2003) „Új szegények túlélési stratégiái” *Erdélyi Társadalom* 2003. 1 pp. 26-51

Zamfir, Cătălin (szerk.) (1994) Dimensiuni ale sărăciei (A szegénység dimenziói) București: Editura Expert

Zamfir, Cătălin (2001) „Situația sărăciei în România” (A szegénység helyzete Romániában). România Socială 2001. 2